

La catalogació de la col·lecció de mobiliari del Museo Nacional de Artes Decorativas

El 2003 el MNAD va redactar un Pla Museològic que implicava el replantejament de la seva finalitat i dels seus objectius. Entre aquests objectius, un dels primordials estava relacionat amb la investigació de les seves col·leccions, com a nucli de la futura exposició permanent i de les seves activitats de difusió i comunicació.

Text: Sofía Rodríguez Bernis i Daniela Heinze¹

Diferents procediments tècnics al Museo Nacional de Artes Decorativas (Madrid).

Es va prendre la decisió d'estructurar les col·leccions en tres períodes cronològics, determinats per la forma de producció que va regir cadascun d'ells: els tallers vinculats a l'estructura gremial, les manufactures pre i postindustrials, i el disseny contemporani. Aquest panorama va servir de marc per a la redacció d'un programa d'investigació general que concernia totes les col·leccions del Museu, estructurat en projectes individuals que afectaven totes les col·leccions. Evidentment, un dels primers que va ser engegat va ser el relatiu a la col·lecció de mobiliari, una de les més importants de la institució, no només pel nombre de peces que la formen —unes 2.300, de les quals 53 pertanyen a la col·lecció Bröhan de disseny contemporani i 62 a la d'art oriental—, sinó també per la presència que els mobles adquireixen a l'hora d'exposar con-

junts d'arts decoratives i industrials, com a eix compositiu dels conjunts habitacionals (l'exposició permanent del Museu disposa de 484 mobles exposats, mentre que uns 1.800 romanen en els magatzems, una proporció molt més generosa que la que afecta altres conjunts, determinada precisament pel seu paper director en l'organització espacial de les sales).

Els projectes d'investigació. Aspectes generals

Cada projecte d'investigació ha estat adjudicat a un especialista en la matèria —ceràmica, teixits, art oriental, metalls i, per descomptat, mobiliari— que ha desenvolupat la seva tasca sota la supervisió del personal tècnic estable del Museu. La seva primera tasca ha consistit en la redacció de fitxes de catalogació de cadascun dels objectes que se'ls han confiat. Per fer-ho, han comptat amb una eina comuna en tots els museus estatals, un programa de gestió integral de museus (DOMUS) que inclou una base de dades d'inventari i catalogació.

En aquesta base de dades, el personal tècnic del Departament de Documentació ha inscrit, amb caràcter previ a l'inici de cada projecte d'investigació, les dades objectives relacionades amb cada peça. Entre aquestes dades hi ha les administratives, relatives a la seva forma d'ingrés i a totes les circumstàncies que van acompanyar la seva adquisició, i les derivades de l'anàlisi de la documentació reunida per la institució al llarg de la seva existència, redactada pels equips tècnics que hi van treballar abans que es redactés l'actual Pla Museològic (les fitxes d'inventari manuals, els documents de l'arxiu històric del Museu i els que procedeixen d'altres arxius administratius, etc.).

A partir d'aquesta informació bàsica, a cada

responsable de col·lecció li toca abordar l'estudi de cadascun dels fons museogràfics de la seva especialitat, en dues etapes: la primera consisteix en l'examen físic de la peça, que permet recopilar les dades relatives als materials dels quals està composta, les tècniques constructives i decoratives que la conformen, i les seves mesures, signatures, marques i inscripcions. La segona, se centra en l'estudi comparatiu amb altres objectes semblants, amb les conclusions de la bibliografia científica a l'ús i amb les dades derivades dels arxius de caràcter històric. A més, cada investigador contribueix a la redacció dels tesaurs de la seva disciplina, aportant els seus coneixements per formalitzar les denominacions, normalitzades, de cada objecte, dels materials que el conformen, de les tècniques que contribueixen a la seva construcció i decoració, i de les seves parts i elements.

Per homogeneïtzar criteris, de manera que totes les fitxes continguessin un patrimoni de dades semblant i estiguessin estructurades de manera homogènia, el Museu va redactar un document guia en el qual es defineixen els criteris de catalogació, l'ordre d'aparició de les dades i les convencions que permeten individualitzar la terminologia peculiar de cada especialitat.

Aquesta estructura de treball ha permès escometre els denominats, pel Pla Museològic, estudis de nivell I, consistents en la catalogació individual i per conjunts (anàlisi diacrònica). El pas següent, també previst en el pla estratègic del Museu, són els estudis de nivell II, que se centren en l'establiment de relacions entre objectes de diferent naturalesa, però de la mateixa època, gràcies a les quals cadascun enriqueix la seva interpretació en el context dels sistemes de producció i comercialització, de les funcions que els van ser pròpies, de la

La finalitat última d'aquest programa és dibuixar una història de les arts decoratives i del disseny.

història del gust i de l'estructura ideològica del seu temps.

La finalitat última d'aquest programa és dibuixar una història de les arts decoratives i del disseny a partir de les col·leccions del museu, que és, potser, la contribució amb la qual institucions com la nostra poden participar en l'actual panorama científic:

a) Catalogació individual de les peces

- Materials
- Tècniques constructives
- Tècniques decoratives
- Iconografia i decoració
- Datació
- Lloc de producció
- Autors i tallers (inscripcions, firmes, marques)
- Processos de transformació i adaptació.

b) Definició de conjunts i agrupacions

- Agrupació en sèries tipològiques
- Models formals i iconogràfics
- Funcionalitat associada a cada tipus.

c) Inclusió en el context cultural de cada període cronològic

- Els estils
- Els valors d'ús
- Els intercanvis culturals entre els diferents àmbits geogràfics, econòmics, socials...
- Els contextos de producció.

Metodologia de treball: col·laboració interdepartamental

Atès que en el sistema integrat DOMUS la base de dades d'inventari i catalogació és l'instrument de treball dels documentalistes i dels investigadors, els primers vinculats al Departament de Documentació, i els segons al d'Investigació, des de l'inici es van establir els procediments de col·laboració necessaris i es van organitzar les atribucions de cada grup de treball.

L'equip de documentalistes va centrar la seva atenció, com ja s'ha indicat, en l'examen de la documentació relacionada amb les col·leccions, tant de l'acumulada al Museu com de la que hi ha a fora, i a bolcar-la a la base de dades de DOMUS. Per la seva banda, els investigadors van treballar amb bases de dades individuals en Access, que contenien una selecció de la complexa taxonomia de camps

de DOMUS (dades objectives útils per a la catalogació —empenats contra tesaurs o contra llistes tancades o obertes— i de descripció i classificació raonada —de redacció lliure—). Es va evitar que cada investigador bolqués la seva informació directament en DOMUS per tal de permetre una certa llibertat a l'hora d'emprar la terminologia —com a part del seu procés d'experimentació i decantament— i per establir un filtre previ al bolcat en sistema (Departament d'Investigació, en el que està relacionat amb els continguts científics, i de Documentació, referent a la normalització documental).

Encara que el Departament de Documentació segueix un programa sistemàtic de fotografiat de les col·leccions, cada investigador fa les preses de detall que considera necessàries per justificar-ne i il·lustrar-ne la catalogació.

El projecte de catalogació de mobiliari, que, juntament amb el d'objectes de plata, va ser el primer que es va engegar en dins del programa d'investigació de les col·leccions, va contribuir a fixar la seqüència temporal d'actuació: recopilació i examen de la documentació existent (procurada pel Departament de Documentació), examen de les peces, consultes bibliogràfiques i arxivístiques, redacció de la base de dades en Access, correcció del material elaborat juntament amb els especialistes del Museu i el cap del Departament d'Investigació, transmissió de la informació al Departament de Documentació per bolcar-lo en DOMUS i redacció d'una memòria final, en la qual consten no només les dades relatives a cada peça, sinó també materials relacionats amb els estudis de nivell II.

El projecte d'investigació de la col·lecció de mobiliari

El 2004 es va iniciar el projecte d'investigació de les col·leccions de mobiliari. La col·lecció el Museu està formada per una majoria de peces espanyoles, acompanyades d'exemplars procedents dels països que, en cada època, van tenir una relació cultural o econòmica privilegiada amb els territoris que avui formen el nostre país. Així doncs, entre els mobles tardomedievals es troben els típics exemplars encaixats castellans imitats dels borgonyons, amb les seves ornamentacions de pergamins i de plegats, al costat dels llevantins d'aplicacions de talla en buit, i els granadins de marqueteria en bloc. Entre els renaixentistes es troben els coneguts escriptoris, els bufets i les cadires de braços procedents dels regnes d'Aragó i de Castella, però també taules de pedres dures italianes,

arquetes de *pastiglia* de la mateixa procedència, escriptoris de fusta d'aigües d'Alemanya, una taula de plata excepcional dels Països Baixos —bona mostra de les importacions europees de luxe—, peces de laca *nambán*, etc. Les col·leccions del Barroc estan formades per les tradicionals tipologies espanyoles, realitzades a vegades a la manera consuetudinària i amb materials locals, i altres vegades, transformades per influència dels canvis introduïts en la seva composició per Itàlia i Flandes, i confeccionades amb les matèries de les colònies; el mobiliari importat es multiplica, i abunden peces dels Països Baixos i d'Itàlia —romanes, napolitanes— i de les colònies d'ultramar. Els canvis tipològics del segle XVIII, que va renovar el catàleg de mobiliari, tenen el seu eco en les col·leccions del MNAD, ara sotmeses a les influències italianes, franceses i angleses —i, en menor mesura, portugueses—; algunes peces estrangeres il·lustren les noves relacions de la monarquia, encara que, de la mateixa manera, apareixen nombrosos exemples de les variants locals que floreixen en aquells dies. La industrialització i la facilitat de les comunicacions que va portar el segle XIX es tradueixen en una varietat més gran de procedències, de manera que el museu té exemplars de molts dels centres de producció vinculats a l'Europa de les exposicions universals i internacionals —curiositats angloíndies i, en general, orientals, lluisos francesos, produccions econòmiques angleses...—. El disseny contemporani ha entrat fa poc en els nostres fons gràcies a la incorporació de la col·lecció Bröhan, que inclou produccions de Gerrit Rietveld, de Mies van der Rohe, de Marcel Breuer i d'altres pioners de la modernitat.

Pel que fa a les tipologies, el MNAD conté totes les que van ser presents en la vida domèstica de l'interior espanyol. La col·lecció estable de mobiliari inclou: escriptoris, mobles de guardar, taules, llits, mobles de seient, etc.

Dormitori del segle XVII. En primer terme un llit portuguès MNAD.

El projecte d'investigació es va dissenyar tenint en compte la composició de les col·leccions. El gruix dels fons tradicionals (els fundacionals i els que es van reunir fins als anys noranta) és renaixentista i barroc o, almenys, de la tradició que es relaciona amb aquests estils. Els canvis introduïts pels Borbó no van impedir que les maneres de fer consagrades per dos segles de pràctica es mantinguessin en certes zones geogràfiques i en certs nivells de producció fins al segle XIX, fenomen que va coincidir, amb la revitalització de allò espanyol, afavorida per l'historicisme tardà. Així mateix, aquests mobles tradicionals van ser els que es van manipular o es van imitar amb més obstinació durant el que podríem anomenar gran època de l'antiquari, que discorre entre finals del segle

XIX i el primer terç del XX al nostre país. Les col·leccions del MNAD mostraven un panorama bastant proper al que hem descrit, en el qual certs tipus de mobles es presentaven en totes les seves versions: les de les modes innovadores i les més tardanes provincials; les formulacions antigues i les seves reinterpretacions modernes; les falses i les autèntiques. Així és que el Museu va decidir seleccionar una sèrie de tipologies, que podríem denominar exemplars, amb el propòsit de fer un seguiment de la seva evolució des del Renaixement fins al segle XX. Es va començar, en una primera fase (2004-2005) pels escriptoris i les paperes (o, si es prefereix, *bargueños*), per continuar amb les taules (en la seva forma de bufet) i les cadires de braços, en una segona fase (2006).

Aquest estudi ha permès dibuixar l'evolució de certs mobles, no només dels seus estils, com és habitual, sinó també dels seus materials i tècniques, dels que la descripció és intencionadament molt minuciosa. I, a més, ha fet possible esbossar les diferències clau que distingeixen les reposicions i els arranjaments provocats per les deterioracions causades per l'ús de les manipulacions destinades a maquillar o a enriquir peces d'antiquariat.

Sobre aquestes bases es construeix, així mateix, l'examen de la resta de les col·leccions del MNAD. Els criteris han estat establerts i contrastats, s'han provat els sistemes de relacions entre les peces i els conjunts de peces, i s'han obtingut conclusions conforme a una metodologia de treball normalitzada i sistemàtica.

Un exemple de catalogació

ESCRITORIO DE COLUMNILLAS DE MODELO TRADICIONAL

Descripción

Escritorio en forma de caja rectangular con tapa frontal abatible (actualmente desmontada), que se cierra al frente con una cerradura provista de pieza de condenar, pestillos laterales correderos, y pasadores de falleba. Asas laterales. El exterior con aplicaciones metálicas caladas sobre terciopelo. La muestra con decoración arquitectónica, de pasta imitando hueso, y policromía.

Composición

La muestra está organizada en dos registros mediante un entrepaño. El registro inferior de cuatro cajones centrales, superpuestos dos a dos, flanqueados por sendos cajones verticales. El superior con puertecilla, flanqueada por tres gavetas superpuestas a cada lado.

Materiales. Técnicas constructivas y decorativas

La caja: la tabla superior, de madera de nogal, está compuesta por tres tableros longitudinales y dos listones exteriores. Los laterales, de madera teñida imitando nogal, están formados por un tablero con listones aplicados al frente y la trasera (lateral izquierdo con fuerte ataque de xilófagos y faltas de materia). La caja está ensamblada a lazos vistos, y reforzada con cuatro

cantoneras y doce abrazaderas. La trasera, de madera de conífera teñida de oscuro, está claveteada en un rebajo perimetral (los deterioros causados en el tablero del fondo cuando se arrancaron las alguazas de articulación de la tapa han sido reparados con un listón de madera nueva). La tapa frontal, de nogal, está enmarcada por tres listones perimetrales, dos laterales y uno superior, unidos a inglete, interpretación sui generis del habitual cabeceado.

La muestra: tabicas y entrepaños están compuestos por varias maderas de coníferas y frondosas, empleadas de manera incoherente. Sus partes frontales están reengruasadas con madera de nogal barnizada imitando pátina, con el canto decorado

con talla directa dorada. Tabicas y entrepaños están unidos a ranura y lengüeta en vivo (aparecen ranuras de una anterior composición del mueble en tabicas, entrepaños y en la cara interna de los laterales).

Las gavetas: están formadas por maderas de distintas especies, en gran parte reaprovechadas (algunos frentes ostentan cajeados de antiguas cerraduras cegados, en algunos casos sin bocallave al exterior). Las uniones de gualderas, traseras y frentes presentan soluciones diversas: a testa, a lazos vistos con el último recorte a inglete, y otras.

Los elementos decorativos: la decoración arquitectónica de puertas y cajones está realizada en talla directa

con elementos de talla aplicada. Las columnillas son de pasta sobre alma de alambre de hierro. Acabado en dorado al agua y policromía.

Las guarniciones metálicas: la cerradura frontal, las asas laterales, las cantoneras, las abrazaderas, los tiradores y los cordones decorativos son de hierro forjado, los dos últimos cincelados. Los acartelamientos geométricos formados por los cordones son de una sola pieza, y están fijados con clavos modernos. Las chapas caladas que en ellos se inscriben son de cobre y se fijan, con clavos modernos, sobre terciopelo. Todas las aplicaciones metálicas están doradas con purpurina.

Iconografía

Decoración de la muestra:

- [Decoración arquitectónica] en los frentes de las gavetas y en las puertecillas. En éstas últimas y en los cajones altos, [ediculos de frontón curvo partido rematados en volutas también llamados capillas], con [columnas torsas] de pasta que reposan sobre [ménsulas] de madera aplicadas. Los frentes del resto de las gavetas con [arquerías] de dos [arcos deprimidos rectilíneos], flanqueados a ambos lados por [arcos de medio punto], de madera tallada aplicada, soportado por las columnas torsas.
- En los fondos de los frentes de gavetas

Metodología de treball: criteris de catalogació

Encara que els criteris generals són comuns per a tots els investigadors, les peculiaritats del mobiliari van introduir en el programa general alguns elements distintius.

La descripció dels mobles, com s'ha avançat, és especialment prolíxa en la base de dades d'inventari i catalogació, més que la de la resta de les col·leccions. Això es deu al fet que els seus materials constitutius poden arribar a ser molt variats i els seus sistemes de construcció, extremadament complexos, i que la morfologia de cada peça de mobiliari només es fa comprensible si s'ha entès amb precisió com està construïda.

Encara que el camp de la base de dades referit a la iconografia és molt complet, al nostre parer hi falta un subcamp en el qual

es pugui fer un comentari global de la composició iconogràfica (de caràcter descriptiu, ja que la interpretació de la iconografia pertany al camp de classificació científica). Aquest subcamp descriptiu es va evitar de manera intencionada, en DOMUS, perquè els catalogadors no fessin història de l'art per a cecs ("un personatge masculí que mira a la dreta, un ocell en una branca, flors i fulles" i comentarís sense valor informatiu per l'estil). No obstant això, nosaltres considerem que la varietat d'elements iconogràfics que concorren en alguns mobles, de vegades deguts a mans o a tallers diferents (amb freqüència no són els mateixos els que fabriquen les guarnicions metàl·liques que els que tallen la fusta o la pinten), es podia entendre més bé en el seu conjunt si es feia una breu descripció general que po-

de paneles que debían ser enterizos con tablas y listones de distintos tamaños; las numerosas huellas de cortes correspondientes a ensamblajes de composiciones mobiliarias previas; el aprovechamiento de materiales de naturaleza diversa, aplicados de manera incoherente; la variedad de ensamblajes de las gavetas; la construcción de la tapa frontal en la que no parece haberse entendido el tradicional cabeceado; la sustitución del hueso por pasta en las columnillas, y por policromía en el almohadillado; el empleo de cobre en las chapas caladas; el dorado con purpurina; los acartelamientos geométricos de una sola pieza, etc.

- Estos bargueños, que imitan un tipo considerado durante el periodo final del historicismo como la quintaesencia de lo castellano, se pusieron de moda en el período mencionado, y fueron fabricados en gran número, a menudo con dudosos propósitos. De ahí que menudeen las maderas reaprovechadas y las pátinas que fingen antigüedad.
- En el MNAD se conservan varios muebles de este tipo, algunos de evidente nueva construcción, otros con partes antiguas y añadidos modernos. Muchos deben proceder del fondo fundacional (hacia 1913-17), lo que demuestra el aprecio que este modelo mereció, como ejemplo a seguir para los industriales y artesanos a cuya formación estaba dedicado el Museo.

S'inclouen només els camps de lliure redacció que emplena el catalogador. Observareu que els termes entre claudàtors es refereixen a motius decoratius, identificats així per tal que els documentalistes els incorporin al tesaurus corresponent. Conservem el text original en castellà donat que es tracta d'una fitxa de l'arxiu de MNAD.

sés en relació cada conjunt de motius amb determinades tècniques, com una justificació que permetés una millor catalogació a posteriori. DOMUS permet comentar in extenso cada motiu, però el conjunt de vegades es perd. Per tant, els últims paràgrafs del camp de descripció es dediquen, si es considera necessari, a una descripció contextual de la iconografia.

Finalment, la classificació raonada, en el cas del mobiliari, inclou, per aquest ordre, les justificacions científicament fonamentades de:

- Tipologia
- Adscripció geogràfica
- Adscripció a un autor o taller
- Datació
- Contextualització de la peça (amb una atenció especial a les reparacions, als afegits i a les manipulacions resultants dels canvis successius de funció):
 - Precedents, paral·lels, derivacions, particularitats
 - Anàlisi constructiva. Context de producció
 - Anàlisi estilística. Context estilístic
- La peça en la col·lecció

Conclusió

L'estudi de la col·lecció de mobiliari té un valor afegit. Els espais privats i públics s'han organitzat, en general, en funció dels mobles, que han estat els que han regulat les relacions mútues entre tots els objectes d'un àmbit, tant públic com privat. A més, pel fet d'estar presents en tots els àmbits de la vida quotidiana estan involucrats en el desenvolupament de gran part dels costums de l'ésser humà.

Per això, la seva valoració i interpretació, per bé o per mal, condiona, en un museu, tota l'exposició permanent i tots els missatges que es transmeten al públic. Una catalogació correcta és el pas previ per a la conceptualització d'un museu d'arts decoratives i de disseny. ■

1. La catalogació de la col·lecció de mobiliari del MNAD la va fer Daniela Heinze entre els anys 2004 i 2006, tots dos inclosos, sota la supervisió de Sofia Rodríguez Bernis, sotsdirectora del museu, en tant que especialista en mobiliari, i de Fernando Sáez Lara, en qualitat de cap del Departament d'Investigació. Va col·laborar, així mateix, en l'elaboració de criteris, Ana Cabrera, cap del Departament de Documentació.

2. Aquest document es va elaborar, sota la tutela dels departaments d'Investigació i de Documentació, al llarg d'una sèrie de reunions en les quals van participar tots els investigadors vinculats al museu mitjançant un contracte o beca. Daniela Heinze va ser l'encarregada de donar-hi forma.

3. En el tesaurus adoptat pel MNAD per a la denominació de les peces de mobiliari s'inclou el terme "bargueño", que s'aplica als escriptoris i a les paperes que es van fer després del 1872, data en la qual Riaño va batejar aquesta tipologia, que de seguida es va convertir en una senya d'identitat del que és espanyol.